

Romantiikan kirous

TURUN
KAUPPAKORKEAKOULU

17 - 12 - 1990

KIRJASTO

Joitakin vuosia on suomalaisessa oppineessa keskustelussa tiedetty vastustaa käsitteellisiä dikotomioita eli kahden käsitteen vastakkaisuudella pelaamista. Ansio tästä dikotomioiden paljastamisesta luetaan milloin Jacques Derridan, milloin feministisen tutkimuksen nimiin. Yhteistä kuitenkin on, että ajatellaan jäykän vastakkaisuuden aina sisältävän jo ongelman ratkaisun: jompi kumpi puolisko on jo sinällään, ennen keskustelua, arvokkaampi ja enemmän oikeassa.

Tietysti tässäkin on helpompi julistaa uutta ajatusta kuin toimia sen mukaisesti. Feministinen tutkimus ei esimerkiksi näytä juurikaan väheksyvän *malestreamin* ja feministisen tutkimuksen jyrkän vastakkaisuuden korostamista. Olisikin kiinnostavaa nähdä tutkija, joka todistelisi *malestreamin* oikeassa olon puolesta feminististä (tai laajemmin nais-)tutkimusta vastaan.

Käsitteellisen dikotomian helpottava puoli on kuitenkin siinä, että se asettuu sinällään näkyviin ja lukutaitoisen lukijan pilkattavaksi. Pahimmassa tapauksessa dikotomiat näyttävät uppoavan niin syvälle itsestäänselvyyteen, että niiden hyväksyttävä ja kaikkien suosima puolisko haihtuu tyysti yleiseen samanmielisyyteen. Jäljelle jää vain vain ennalta ikuiseen väärässä olemiseen tuomittu puolisko, johon voi hyvillä mielin käydä peilauttamassa omien ajatustensa terveyttä. Romantiikka näyttää kokeneen tämän kohtalon.

David Silverman on esittänyt merkittävässä laadullista tutkimusta arvioivassa artikkelissaan (*Sosiologia* 4/88) säännön numero neljä: »Vältä valitsemasta kaikkien äärioppositioiden väliltä». Opiskelijoille tämä on vaikeaa. He rakastavat kursseja, joilla luennoidaan eri paradigmoja ja lähestymistapoja. Sitten he »valitsevat A:n mieluummin kuin B:n ja raportoivat papukaijanomaisesti kaikki A:n hyvät ja B:n huonot puolet». Näin siis opiskelijat. Silverman itse toteaa, kuinka kenttätyö nojautuu, »melkeinpä alitajuisesti» kahteen nimenomaiseen traditioon, »valistukseen» tai »romantiikkaan». Ja toisin kuin opiskelijat, Silverman määrittelee tehtävänsä avoimesti: »Seuraavassa kohdistan kritiikkini lähinnä romantiikan jäljelläoleviin jäänteisiin laadullisessa sosiologiassa». Romantiikka on siis jotain niin paheksuttavaa, että jopa sen »jäljellä olevat jäänteet» ansaitsevat tulla moitituiksi ja pois kitketyiksi. Tämä pois kitkeminen edellyttää onneksi mainitun neljännen säännön noudattamista, eli tällaisen äärimmäisen asenteen valinnasta luopumista.

Silverman tuntuu kuitenkin ajattelevan, että romantiikasta voidaan ja on syytä päästä kaikinensa eroon. Tähän viittaa kirjoituksen alaotsikko: »postromanttinen ohjelma». Keijo Rahkonen puolestaan uskoo »postromanttisen ajan» jo koittaneen. Kun vihreitä vajaa kymmenen vuotta sitten alettiin moittia romanttisesta asenteesta, pyrkivät moititut kiivaasti väittämään vastaan ja parantamaan tapojaan, eli romantiikan moitittavuus oli heillekin selvää. »Tämä on romanttinen näkemys, eikä sille löydy tukea suomalaisesta todellisuudesta», kirjoittaa puolestaan Matti Wiberg (*HS* 22. 9. 90). Silverman ja Rahkonen kiiruhtaisivat toki moittimaan Wibergia itseään romanttikoksi, koska hän vielä viittaa sellaisiin ilmeisesti suoraan tuntemiinsa asioihin kuin »suomalainen todellisuus». Itsestään selvää kummallekin on, että romantiikka on tuomittava ja virheellinen asenne tieteessä. Leila Simosen tuoreessa väitöskirjassa havaitaan, kuinka »vanhemmat haastateltavat usein ilmensivät *romanttista asennoitumista* varhaiskauden työtään kohtaan» ja kuinka vasta seuraavan polven työntekijät alkoivat olla myös kriittisiä työtään ja työehtojaan kohtaan.

Juha Sihvola (*US* 10. 8. 1990) puolestaan erittelee laajasti »valistajien» ja »romantikkojen» leirien välistä jännitettä Suomessa. Valistajien suomalaisiksi esikuviksi nousevat Matti Klingen ja Ilkka Niiniluodon kaltaiset keskustelijat. Arvoista ei voi olla epäselvyyttä: »Olen Klingen kanssa täsmälleen samaa mieltä siitä, että keskusteleva elämänmuoto, jonka lähtökohtana ovat jalostuneet intellektuaaliset ja emotionaaliset valmiudet sekä kulttuurin,

sen tapojen ja historian laaja tuntemus, on eurooppalaisuuden arvokkaimpia piirteitä». Kuin oppituntina käsiteoppositioiden epäsymmetrisestä käytöstä Sihvola tiivistää: »Ainakin mikäli asenteemme on pikemminkin keskustelevalta valistajan kuin kopean romantikon, voi myöntää olevan korkea aika herätä 60- tai 70-lukujen unelmien romahtamisen jälkeisestä krapulasta...» Perin pateettinen keskustelun, sivistyneisyyden ja suurten oppineiden liehakointi ei muuta miksikään sitä, että keskustelun tulokset on ratkaistu jo etukäteen. Paavo Haavikko ei tietysti ryhtynytään puolustamaan jotain »kopean romantikon» näkökulmaa »keskustelevalta valistusta» vastaan.

Valitut esimerkit ovat olleet tahallisen satunnaisia, eikä niillä sinänsä yritetä väittää kirjoittajien olevan vääressä. Niiden tarkoituksena on ollut vain valaista yllättävää käsitteellistä samanmielisyyttä, joka näyttää ulottuvan niin mainstreamista feministiseen tutkimukseen kuin kulttuuritutkimuksen radikaaleista politologian perinteestä vaalijoihin. Tässä retorisessa yksimielisyydessä on kiinnostavaa aluksi se, miten eri tavoin eri kirjoittajat näyttävät romantiikan ymmärtävän. Kaikista eroista huolimatta 'romantiikka' viittaa kuitenkin tavalla tai toisella virheelliseen ajatteluun, johon kukaan kirjoittajista ei halua samastua. Tällaisen tiedeyhteisön yksituumaisuuden ja yhteisen torjunnan kohteen syntyminen olisi mielekäs tutkimuksen kohde.

Yhden tien ulos tästä jäykän kaksijakoisesta ajattelusta saattaisi tarjota Chaim Perelmanin ja Lucie Olbrechts-Tytecan alkuaan viisikymmenluvun lopulla kirjoittama ja englanniksi otsikolla »Classicism and Romanticism in Argumentation» ilmestynyt artikkeli. Artikkelin tekee kiinnostavaksi se, että Perelman — lyhyden vuoksi joudun jättämään jatkossa unohduksiin hänen naiskollegansa — tarkastelee herkullisesti niitä epäsymmetrisiä käsitteitä, joita sekä klassisismi että romantiikka ovat tuottaneet. Toisaalta Perelman on kunnioitettavaan hyvin onnistunut tarkastelemaan näitä suuntauksia toisiinsa sekoittuvina ja epäpuhtaina argumentatiotapoina väittämättä kenellekään, miten *tulisi* ajatella. Perelman ei siis itse esitä mitään epäsymmetristä dikotomiaa, vaan opettaa lukijoitaan kääntelemään vastakkaisuudet aina ympäri.

Huomattavaa on tietysti sekin, että Perelman puhuu perustelusti klassisismista eikä valistuksesta romantikan vaihtoehtona. Tässä hän lähtee argumentaation »itsestään selvän» (tai *locus of the preferable*) käsitteestä. Kenellekään ei voi argumentoida yhtään mitään, ellei ole yleisön kanssa jotain yhteistä ja mieluummin itsestään selvää hyväksyttävyyden kriteeriä. Aristoteleelle kauemmin kestävä on lyhytkestoista arvokkaampaa, kaikissa tai useimmissa tilanteissa toivottava on parempaa kuin harvoin tarpeellinen. Tätä argumentaation lähtökohtaa Perelman kutsuu *määrän* lokukseksi. Se mikä kestää kauemmin, se mikä hyödyttää useampia ihmisiä, se mikä on pysyvämpää ja soveltuu lukuisimpiin tilanteisiin, vastaa määrän retoriikassa itsestään selvästi preferoitavaa vaihtoehtoa. On hyvä saada enemmän väitöskirjoja tai ylittää viisivuotiskauden suunnitelma.

Mutta asiat voidaan nähdä toisinkin. *Laadun* lokuksen mukaan päinvastoin juuri ainutlaatuinen, uhanalainen, vaikea ja haihtuva ovat vasta todella arvokkaita. Taiteessa ei tavata arvostaa töitä, jotka todistettavasti olisivat jokaisen ammattilaisen suoritettavissa. Tieteessä tätä toistettavuuden vaatimusta toki kunnioitetaan, mutta ei sentään toistavia tutkimuksia. Ainutlaatuisuudella on selvästi kunnioitettu paikkansa tieteenkin arvioinnissa. Sivumäärä, lähdeluettelon pituus, suunnaton ponnistus tai häkellyttävä nopeus eivät ainakaan toistaiseksi ole korvanneet laadullisesti uusien tulosten arvostusta.

Perelman jatkaa, että juuri nämä määrän ja laadun erilaiset retoriikat luonnehtivat arvoiltaan erilaisia klassisismia ja romantismin retoriikkoja. Klassisismille ovat ominaisia hyvän, kauniin, oikeudenmukaisuuden ja totuuden abstraktit arvot, kun taas romantiikka kunnioittaa konkreettisia arvoja, korvaamattomia ihmisiä ja ainutkertaista rakkautta. Ehkä ei olisi aivan perusteetonta väittää, että juuri tämä ero näkyy myös naistutkimuksen ja -liikkeen kahdessa suuressa linjassa. Tasa-arvofeminismi vetoaa suoraan klassisiin abstraktin yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden arvoihin. Miehen ja naisen fundamentaalista eroa korostava feminismi taas nojautuu romantiikan konkreettisia arvoja ja ainutlaatuista korostaviin arvoihin.

Perelman ajattelee, että juuri määrän lokus ja abstraktit arvot takaavat klassismin yleisen optimistisen suuntautumisen ja sen viehtymyksen järjestykseen ja selkeyteen. Romantiikan lähtökohdat ovat problemaattisemmat: laadun retoriikka ja konkreettiset arvot johdattavat kauneuden ohikiitävyyteen, melankoliaan ja kuoleman ajatuksiin tai nostalgiseen menneisyyden ihannointiin. On kuitenkin huomionarvoista, että juuri uudistajat ja kerettiläiset ovat tavanneet tarttua laadun retoriikkaan. Protestantit, läntisen kristillisyyden uudistajat, olivat oman aikansa romantikkoja jos ketkä. Henkilökohtainen ja ainutkertainen suhde Jumalaan avasi tunnetusti monia teitä modernin rationalitetin kululle.

Innostunut puhe valistuksen arvoista kätkee sisäänsä jo romantiikan piikin. Valistuksen kuuluisat arvot olisivat tuskin levinneet niin laajalle ja innoittaneet niin suuria määriä seuraajia ilman vuoden 1789 vallankumousta: tuota suurta romantista purkausta klassisten abstraktien arvojen puolesta. Romantikko Rousseau ei turhaan ollut ajan palvotuimpia hahmoja. Muta myös romantikko Rousseau — jälleen saadakseen ajatuksilleen hyväksymistä — nojautui argumentaatioissaan laajasti klassisiin abstrakteihin arvoihin.

Kiinnostavimmat pohdinnat koskevat kuitenkin sitä tapaa, jolla romantiikka ja klassisismi ovat tarkastelleet »ilmenemismuodon» ja »todellisuuden» epäsymmetristä vastakkaisuutta. Romantiikassa tämä pari asettuu vaikkapa muotoihin abstrakti vs. konkreettinen (»Totuus on konkreettinen»), järki vs. mielikuvitus, muoto vs. sisältö, universaali vs. ainutlaatuinen tai analyysi vs. intuitio. Näitä pareja voisi jatkaa pitkäänkin, mutta kiinnostavampaa on katsoa sitä, miten romantiikan ja klassisimien vastakkaisuus suhtautuu näihin oppositioihin. Kyseessä ei tietenkään ole yksinkertainen nurinkääntö, koska silloin ei ylimalkaan voitaisi puhua epäsymmetrisistä käsittepareista. Dikotomioiden vakuuttavuuteen kuuluu, että niistä näkee oitis hyväksyttävän vaihtoehdon. Kun romantisismi esittää tehdyn ja luonnollisen vastakkaisuuden, ei tämä klassisessa ajattelussa esiinny tietenkään parina luonnollinen vs. tehty vaan vastakohtaisuutena muodoton vs. organisoitu. Kuka haluaisi tutkimuksessa edustaa muodottomuutta sen paremmin kuin tehtyäkään. Samaan tapaan romantiikan pari kiinteä/ajallinen ei tietysti saa vastakohtakseen ajallinen/kiinteä -paria, vaan vastakohtaan väliaikainen vs. ajaton.

Ei ole työ eikä mikään löytää tympeitä ajatuksia ja tekoja romantiikan perinnöstä, romanttien liikkeiden tai romanttisen vallankumouksellisuuden piiristä: Heikki Mäki-Kulman artikkeli tässä numerossa viitanee kylliksi yhden lajin ongelmiin sivistyneistön romantiikan kaipuussa. Jos klassisismi suosii aikuisen diskursiivista puhetta toiselle aikuiselle, on romantisismi korostanut yhtä lailla toimintaa teorian vastakohtana, kansan tavoittamista ja siten tiennäyttäjän asemaa profetoivalle puhujalle. On silti kovin vähän hedelmällistä tarkastella tätä lähestymistapojen vastakkaisuutta ikään kuin kahden ikuisesti vastakkain olevan tradition tai leirin välisenä kilpajuoksuna, jonka ansiot ja synnit tallennetaan ikuisen kirjanpitoon. Kahdesta 'traditiosta' puhuminen merkitsee sellaisenaan jo tyypillistä klassisimien järjestyksen ja selvyuden valintaa. Laadun ja määrän retoriikkojen erilaisuus tarjoaa parhaimmillaan käyttäjälleen vapauttavia leikin mahdollisuuksia. Tutkijoiden ja muiden valistuneiden keskustelijoiden intuitiivisesti itsestään selvinä pitämät ajatukset voidaan helposti kääntää nurin ja arvioida uudelleen vaihtamalla laadun ja määrän retoriikkojen paikat.

Romantiikasta puhdistautumisen projekti sisältää itsessään vaikeasti ylitettäviä ristiriitaisuuksia. Määrä, järjestys, kauneus ja selkeys ovat problemaattisia arvoja kulttuurissa, jota itseään uhkaa konkreettinen ohimenevyys eli tuhoutuminen tuottamansa roskan suunnattomaan määrään. Romanttiset ohimenevyyden, rajojen väistämättömyyden tunnistamisen ja kuoleman läheisyyden ongelmat ovat kiusallisen lähellä postmodernia suhteellisuuden korostusta. Tietenkin, voidaan jatkaa, romantiikan *aitouden* retoriikka joudutaan samalla hylkäämään. Kuitenkin koko laadullisen tutkimuksen aalto yhteiskuntatieteissä voidaan nähdä osaltaan ja ristiriitaisesti romantiikan retoriikan mukaisena aidon tutkimuskohteen etsimisen projektina. Kun esimerkiksi sanotaan, että survey-tutkimuksen kysymykset määrittelevät ennalta kysymykset ja käsitteet ja vaaditaan »naisen» tai yleensä vastaajan »luonnollisen puheen» kuulemista, vedotaan romantiikan esittämään vastakoh-

taisuuteen tehdyn ja luonnollisen välillä.

Kulttuurin tutkimuksessa on tapahtumassa kiinnostava siirtymä siinä, mihin 'luonnollisen' käsitteelleellä viitataan. Klaus Mäkelä on esitellyt tuoreessa kirjassaan varsin arvostavasti Harvey Sacksin ajatuksia, joiden mukaan tutkia pitäisi oikeastaan vain »luonnollista puhetta» eli sitä mitä ihmiset eri tilanteissa luonnostaan puhuvat. Katkoakseen viitteitä romantiikkaan Mäkelä kuitenkin jatkaa, ettei 'luonnollisella' viitata millään muotoa puheen 'autenttisuuteen' tai erityiseen rehellisyyteen. Vaikka kaikki puhe ja kaikki tekstit ovat sosiologille kulttuurisia tuotteita ja konstruktioita, on jokin osa puheesta kuitenkin »luonnollista» eli ilmentää kulttuuria aidommin (»tiheimmin») kuin vaikkapa haastatteluissa esiintyvä puhe. Mäkelän argumentaatio on vakuuttavaa, mutta romantisismille keskeistä aitouden ja luonnollisuuden argumenttia siitä ei ole voitu puhdistaa pois.

Vielä heikommin on käynyt 1960-luvun optimistista sosiologi- ja politologipolvea innottaneelle abstraktien, kaikissa paikoissa ja kaikkina aikoina pätevien lakien etsinnälle. Tästä klassisismiin ihanteesta on jouduttu tinkimään, ja paljolti juuri laadullisen tutkimuksen uusien kysymyksenasetteluiden vuoksi. Klaus Mäkelä toteaa suoraan tämän kiistattonaan tavoitteen muutoksen: »Amerikkalaisten metodioppaiden painotukset johtavat sikäli harhaan, että yhteiskuntatutkimuksen ensimmäinen ja tärkein tavoite on tarjota historiallisesti spesifin kohteen hyvin jäsentynyt kuvaus. Kvantitatiivisessakin tutkimuksessa muuttujien riippuvuuksilla on harvoin arvoa abstraktisti». Siirtymä universaaleista ja abstrakteista arvoista konkreettisiin ja spesifeihin on kiistaton, eli romantisismiin retoriikan keskeiset argumentit sisältyvät edelleen yhteiskuntatutkimuksen ajatteluun. Kukaan ei tohtine tällä perusteella lähteä väittämään, että Klaus Mäkelä edustaisi romanttista suuntausta ihmistieteissä. Päinvastoin, juuri hänen epäromanttisuutensa tekee nämä havainnot tärkeiksi.

Romantiikasta puhdistautuminen näyttääkin osoittautuvan sekä peräti vaivalloiseksi että hyödyllisyydeltään kyseenalaiseksi projektiksi. Intuitio ja analyysi, elämä ja tiede voidaan tietysti asettaa militantisti vastakkain ja ryhtyä 1950- ja 1960-lukujen tapaiseen puhtaan tieteen metsästykseen (»Politiikkaa on kehitettävä puhtaasti tieteellisenä julkaisuna»). Näin saatetaan puhdistaa tiede romantiikasta, mutta synnyttää samalla romanttinen kuva tieteestä, joka on aivan ainutlaatuinen, tyystin muista ja epäpuhtaista kulttuurituotteista poikkeava puhemaailma. Parhaalta vaihtoehdolta tuntuu kohtuullisuus eli se, että klassisismi ja romantisismi jatkavat yhteenottojaan ja että tutkijat oppivat suhteellistamaan retoriikkaansa myös tämän dikotomian purkamisen avulla.

* * *

Tämän numeron teemana on 1960- ja 1970-lukujen opiskelijaliike. Lähtökohtana on ollut kevään 1990 Tampereella järjestettyjen Sosiologi-päivien työryhmä, jossa useimmat nyt julkaistavista artikkeleista olivat keskusteltavina. Sakari Hännisen *Vallan kynnyksellä* -artikkeli laajentaa keskustelua Suomesta ja sen erikoisuuksista Pariisin 1968 kevään teemoihin. Kimmo Rentolan artikkeli on, kuten sen nimikin jo kertoo, alku laajemmasta kokonaisuudesta, joka on ehtinyt herättää ansaittua huomiota. Nyt julkaistava osa *Nuortaistolaisuuden synnystä* kertoo ajasta, jolloin nuorleninistiset ryhmät vielä tekivät kulttuurista eroaan niin kansandemokratistiseen perintöön kuin koululaitoksen välittämiin virallisen Suomenkin arvoihin. Varsin kiistattomasti käy ilmi, että nuoriso löysi ja valitsi itse leninisminsä, ja vasta paljon myöhemmin seurasivat suorat kontaktit Skp:n vanhemman polven johtajiin. Jussi Silvonen puolestaan vie pitemmälle 1970-luvun vuosiin, jolloin liike oli hänen mukaansa jo muuttunut *järjestöliikkeeksi*. Jäsenmäärien, äänestyslukujen ja valtionapujen omalakinen kehitys rakensivat tilannetta, jota silloiset osallistujatkin kilvan kutsuvat »pysähtyneisyyden ajaksi». Opiskelijaliikkeestä ei voisi puhua ilman sen etäisiä ja abstrakteja samastumisen kohteita; Heikki Mäki-Kulmala on pureutunut uusien ja klassisten pyhiinvaeltajien maailmaan.

Hyvin tunnettua on, että näin lähellä olevia asioita on vaikea, jos ei mahdotonta tutkia.

Hyvin harvalle suotiin ulkopuolisen roolia. Viimeisten parin vuoden tapahtumat Itä-Euroopassa ovat muuttaneet ripeästi myös sitä tapaa, jolla 1970-luvun sivistyneistön toimintaa ja sen tolkullisuutta on arvioitu. Nyt julkaistavilla artikkeleilla voisi olla annettavaa jälkiviisasta päivittelyä potevalle keskustelulle.

MATTI HYVÄRINEN

POLITIikka-LEHDEN UUSI TOIMITUS

Politiikka-lehden toimitus vaihtuu vuoden 1990 alusta. Uudeksi päätoimittajaksi on valittu dos. Heikki Paloheimo (p. 921 - 633 5386) ja toimitussihteeriksi VTL Heikki Patomäki (p. 921 - 633 5955). Toimituksen osoite on:

Turun yliopisto
Valtio-oppi
20500 Turku